

הז'אנר כ"כיסוי דם" לכישרון דל *

א. הערות למהות הז'אנר

במקום השאלה — עד כמה מממשים שדה וממשיכיו סיפורת בעלת ערך, עומק ומימדים עקרוניים — מה נוסף מכל היבט ספרותי בלבדי למאגר הסיפורת שלאחר דור-הפלמ"ח. העובדה שפנחס שדה, כריש גלי, וממשיכיו (בשפה הרבה יותר רפה) מבטלים מראש את ערכה של הסיפורת הנכתבת כאן וממילא רואים עצמם פטורים מן הקונטקסט הממשי של דור-המדינה, אינה ממין הענייני כלל-וכלל. העובדה שהיבט ה"נבואי" והמתחים האסכאטולוגיים, תימות השאובות מתוך חפישה נוצרית מגאלומאנית, מוציאים (לדעתו של שדה) את הפרוזה הזאת מכלל דיון וויכוח עקרוני וערכי אינה רלוואנטית באותה מידה. יש לקבוע מפורשות: פנחס שדה הנביא אמין הרבה פחות, (ואולי גם פוקע ממילא מכלל תחומי הדיון) — מפנחס שדה אשר לפרקים ניגלה כסופר. אם כי אין לומר שמלחמת-התזימים הזאת אינה רלוואנטית לחלוטין ובכל תנאי — הָא ראייה שעל דרך האלימינציה ובעיקבות הטיעון המבטל את ערכה וה'סוברניות' של הפרוזה פסק שדה מלכתוב סיפורת בכלל, ונקיטת עמדה של נביא מתלהם תפסה את מקומה: העיסוק בפריודיקה וממואריסטיקה קלוקלת כגון מסעות רוחניים-אמורפיים ב"ארץ ישראל השלמה", ולחלופין עיבוד קלוקל וחסר אחריות לטכסטים הברסלווים ואימוצם בבחינת אימוץ של קרנף. אין במילים אלו ובחומרן משום הערכה פחותה של מיגזרי סיפורת רבים ב'החיים כמשל', ובעיקר פרקים מרכזיים בעל מצבו של האדם, אשר על ערכם כמופת של פרוזה מדוייקת, מצפונית ורבת ערך ועומק לא עמדו מבקרים עד היום. במילים ברורות: אין סימטריה ממשית בין "איפוס ערכה של סיפורת" שזוהי, פחות או יותר, נקיטת העמדה של פנחס שדה הנביא-האכסטורוברט, לבין פנחס שדה האינטרוברט שבהקשרים מסויימים ולמרות נקיטת העמדה האמורה וקלקלותיה כתב פרוזה ראויה לעיון ולדיון ולהפקת לקחים. אין ספק שלמיגזר ממשיכי דרכו של שדה בפרוזה (דוד שיץ, י. ראובני, אריה סמו ויעקב בוצ'ן) יש בהישגיהם פאראדיגמה של סיפורת ראויה, וקריאה דייקנית ומוקפדת בפרקי יונה בן דוד בעל מצבו של האדם' וקריאה זהירה קצת יותר בחציו הראשון של 'החיים כמשל' (בטרם

סיפורת ה"ווידוי" מבית-מדרשו של פנחס שדה אינה חורגת משום בחינה מן הקונטקסט של סיפורת דור-המדינה וממאגר-הנביעות שלו (האבות המייסדים של הספרות העברית החדשה). אמנם אין היא אלא פריסמה צרה למדי של הריאקציה הכוללת שיצר דור-המדינה בסיפורת כנגד תבניות הזיוף הספרותי והקיבעון הפרצפטואלי שהחיל דור הפלמ"ח על עשרים שנות סיפורת. פנחס שדה הקדים מאוד את הפריצה בתחום הסיפורת (1957), ובהיותו מקדים כזה זכה למנה הגונה של צוננים והותקף קשות על-ידי הפלג השמרני של הביקורת. אין לראות בכך, כמובן, נקיטת עמדה עקרונית כנגד תבניות הסיפורת והשימושים הז'אנריים שלו, שהרי תבניות אלו כמעט לא נבדקו ולא הוערכו בעצם. הוויכוח אז** והוויכוח היום*** (שכבר נוגע ל"דור השלישי" של סיפורת הווידוי) עדיין לא השתחרר מקונפרונטאציה עזה וחסרת כל רלוואנטיות בעצם עם תחושת הנבואה הפנימית והאסכאטולוגיה של שדה ושותפיו — ריאקציה ביקורתית שעדיין לא נחה ולא שקטה מפולמוס מיותר מעיקרו הנוגע בהיבטים התימאטיים והרעיוניים — בעוד הללו אינם נתונים כלל ועיקר לוויכוח עקרוני ופתוח — אלא הם בגדר נתון-יסוד בבחינת "קבל זאת" או "דחה זאת".

ואולם, "קבל זאת" או "דחה זאת" אינו בא במקום ביקורת שפויה והערכה נקייה מפניות רעיוניות של הפוטנציאל הספרותי הקיים בפנחס שדה ובממשיכיו-דרכו השונים. במילים ברורות — ויכוח אידיאי איננו צריך לבוא

ראובני). המאפיין את ה"קו השני" של הז'אנר הוא לא רק אימוץ סלקטיבי של מודוס פנחס שדה, אלא גם הליכה זהירה ומסקנית בעיקבות ההישג הוודאי שלו כמספר התורם ישירות למאגר הסיפורת של דור-המדינה, עם כל הניכור ותחושת אי-ההשתייכות: סימטריה אחראית ומוקפדת בין מסמן ומסומן, בין לשון מתארת ונושא מתואר — פרקי יונה בן דוד יוכיחו. בעיקבות פ. שדה, ואף יותר ממנו, פנו המספרים האמורים לניקה ממקורות חד-פעמיים בספרותנו (כרדצי'בסקי), ואף חזרו ובחנו את הקומפוננטה המרתקת של "הצעיר הבודד" — חוויה אכסיסטינציאלית שזכתה לא פעם לטיפול מביש, אחרי ימי ברנר.

במילים ברורות: ככל שפסל שדה (ולא מנימוקים רלוואנטיים, ולעיתים ללא נימוקים כלל — כדרכו של נביא-לגויים מודרני) את הנכתב "מצדדיו מאחוריו ומלפניו" — מה שמחשיד אותו, כאמור, כמגאלומאניה ואגוצנטריות בלתי-נוצרית לחלוטין — אין לי כוונה לתקוף אותו על גילויי אי-הנחת המטפגן שלו כלפי הנכתב כאן בעיצומן של שנות החמישים, השישים והשבעים — היניקה העקרונית של רבים מקרב מספרי "מרכז המגרש" מתוך תבניות עגנוניות צריכה בדיקה מוקפדת וללא משוא-פנים. ומכאן שהוויכוח, למרות שלא כך הוצג מלכתחילה, הוא בעצם ויכוח עקרוני בין נוסחי סיפורת ותרשימי זרימה והשפעה הנובעים מן ה"אבות המייסדים" של הספרות העברית החדשה והדומינאנטה שלהם. בכל מיקרה — מימשו ראובני ושיץ את כיוון היניקה הישיר ונטלו מהשיגייהם של האבות המייסדים. ואם לעיתים גם נכשלו — אין להחיל אשם על הסניור הספרותי שלהם, שפתח לפנייהם שערים; ואולם הם עצמם כבר אינם מצויים בטווח המגנט שלו.

אקוט ברור

ככל שניווכח בהתפתחות הספרותית וחימאטית שאופינית ל"קו השני" של המספרים בז'אנר אין עלינו אלא לזהותה כהתרחשות אישית, שאינה תלויה בז'אנר ובפנחס שדה — גם הנפילה חופפת במידה רבה את הגדרת כוחם הסגולי והעצמאי של המספרים המוכרים. אפקט הכוח של הסיפורת שלהם הוא בכל-זאת

נגמר לשדה פוטנציאל המאטריה שבידו, ובטרם הומרו החומרים בדרשות נבואיות-למחצה וכמורתיות-למחצה) מהוות דגם נכבד ונקודת ארכימדס לכתיבה ערכית.

התנאי הוא, כמובן, מידה של זהירות ומידה גדולה יותר של ביקורתיות. ככל שהנזכר לעיל מהווה דגם ראוי — אין לנקוט עמדה זהה בהקשרם של ספרי המסעות, הטכסטים הברסלוויים שעברו "טראנספיגוראציה" מדיואלית נוצרית סמויה ולבטח "מכתבי חבצלת" — יריד-הבלים מגאלומאני נארקסיסטי שסכנתו אינה רק פורנוגרפיה רוחנית ואכסטרוברט נפשי שאינו ראוי לדפוס, אלא סכנה לכל המשך המתבסס על טכסטים קלוקלים מסוג זה. ככל שקריאה קשובה, אימוץ תבניות ואף אימוץ חלק מן המרכיבים האסכטולוגיים, המתבטא בשימוש זהיר ומעורר-עיניין בזכות עצמו בחלקים מתוך הליטורגיה הנוצרית, תפשיה נכונה וחיבנות השאוב מתוך החלל הפנימי של הכרית החדשה — הובילו מספר כד. שיץ ('העשב והחול') להישגים ראויים, ובה במידה למרכזו של ויכוח ספרותי (אשר נפסד והלך וסטה לכיוונים פסבדו-מוראליסטיים וכמו-ערכיים של 'יהדות מול נצרות' וכו' וכו'), במידה רבה נפסד גם ההישג האוטונומי של שיץ עצמו, הואיל והתגובה הביקורתית המתלהמת והמפוטטפת בין שכוונתה לחיוב בין כוונתה לשלילה העניקה לשיץ אשראי פרוץ ולא עמדה על סכנותיו של פאראדוקס פנימי שאיים לפורר ולבקע את התזים הספרותי שלו. אין צורך לומר שהעגינה של 'העשב והחול' בתוך חוויה קיומית של כאן ועכשיו היתה אמורה לעורר כמה תמיהות קשות הקשורות להמשך דרכו הספרותית של שיץ. אין להתפלא כמיוחד על מספר שלא חצה את הרוביקון ונפל לאמורפיה קשה בכסות סוריאליזם הדור-בנאלי ('ההזדמנות האחרונה') אשר המקבילה היחידה שתאפשר את איפיון התופעה תהיה השוואה עם הסוריאליזם הבנאלי והמפוברק המאפיין את ציוריהם של ברנר ושמואל בק.

מיקרה-שיץ מהווה ללא ספק מיקרה-מיכחן עקרוני ומעניין (הטומן בתוכו איצבוע וזיקה להקשרי, מעלותיו וסכנותיו של הז'אנר. דגמים דומים של העניין קל לאתר בפרוזה של י.

הריאליזם הפסיכולוגיסטי המאפיין את סיפורת "מרכז המגרש" הפרוזאי הקיים***. אבל במיקרה שלפנינו אין להטיל אשם בו'אנר, שהפך להיות 'כיסוי דם' למפח ספרות.

מאפיין עקרוני וקבוע של רדידות בכיסוי של עירפול וטישטוש פרצפטואלי מכוון קיים לכל אורך מיגזר הפרוזה בה עוסקים ואותה יוצרים הצמד סמו ובו'צ'ן. שאלת הקיום האכסיסטנציאלי של הצעיר הבודד הופכת ב'שני חיי יעקוב' לסוג של אגוצנטריות ירודה, מתייחרת ומפוצה ומסתפקת בעצמה ובקוממות מעמדה הליטראטי 'כבידיות'. (ההצבר והנפח של המושג משמשים ברומאן תחליף או המרה לבדיקה עקרונית של מצב קיומי). אבל זו כבידות של קארטון, ש'ערכה זהה בעצם ל'חברותא' של צעירים בקרנותיו של רחוב תל-אביב, ובעצם האפקט הוא אותו אפקט: אין הארה של כבידות או לבדידות (מושג שאולי תואם יותר את הקיים ב'שני חיי יעקוב'). אין גם פחות מזה — הארה של כבידות כמצב אישי. לא קיים איצבווע פנימי (היינו, הנובע מן הטכסט, ואולי קיים בו באופן סמוי) על הסיכות שהובילו למצב זה דווקא, ולא למצב אחר — בו (נניח) יישב גיבור הרומאן בקרן רחוב וישתה קפה ויעסוק ברדיפת נשים — כיוון זה או כיוון אחר אינו עקרוני ואינו משנה כהוא-זה את משקלם הספרותי של הדברים.

איני בא להטיל ספק עקרוני ב"אותנטיות של החוויה" — מאפיין סוציו-ספרותי מעיקרו — צעירים רבים, זאת לדעת, מבקשים להיות לא פחות ולא יותר מאשר "פנחס שדה שני" או, לפחות, לעבור חוויה קיומית דומה של הסתגרות בעליית-גג עם ספרי ניטשה, קירקגור, התנ"ך והברית החדשה. חוויה זו היא בבחינת הומאז' של מעריצים, של גרופיס שאין מרחק רב מפריד בינם לבין מעריצי דמות כגון הזמר צביקה פיק ושאר זוטות המשוויכות כולן לירידי ההבלים של גיל ההתבגרות. ואולם, גם היבט זה אינו אלא חצי העניין. — השאלה היא מהו סוג הספרות ומהו עומק הדחיפה הממשית שחוויה מסוג זה על היבטיה האיוטריים המדומים מאפשרת לסופר בבחינת "לך ככוהן זה וכתבת רומאן בישראל". קריאה לעומק בספריהם של הללו תוכיח, כי אין ידם משגת אלא כדי כתיבת מסמניה החיצוניים של החוויה, בבחינת רישום

ייחודי, וגילויים והופעתם באמצע שנות-השבעים אינם נובעים ממצב רגרסיבי מוחלט שהשתלט כאן על גילויי הסיפורת שלאחר מלחמת יו"כ — מצב שהעלה לגדולה סיפורת ז'ורנאל כגון זו של יצחק בן-נר, מה גם שקל היה להיווכח שהשדה ההתרשמתי של ראובני ושיץ רחב הרבה יותר מזה שהיה לשרה אי-פעם. ככל שראוי ה"קו השני" של הז'אנר ליחס ביקורתי מכובד — אפילו צלחו טכסטים מסוימים שלהם פחות מן המצופה והראוי — אי-אפשר לנקוט כזה היחס כלפי ה"קו השלישי" של הז'אנר האמור. ניתנת האמת להיאמר — מקרא בסיפורת של יעקב בו'צ'ן ואריה סמו עלול להוביל, אם עדיין לא הוביל, את הישגיו המצטברים של הז'אנר לכדי סיום מפוקפק. ככל שנתלה אשם ישיר כפנחס שדה עצמו, אשר התרדדותו בעשר-חמש-עשרה השנים האחרונות מקבילה ללא ספק לממשיכיו מדור שלישי (וכי למה יוביל טכסט וידויי פורנוגרפי-רוחני כגון 'מכתבי חבצלת' אם לא לכתיבת טכסט כגון 'מימים ימימה'? וכי לאן תוביל מאגלומאניה ניטשיאנית מעורבת בנקיטת עמדה נוצרית אבסורדית בצירוף התבדלות מתייחרת בבחינת 'אני ואפסי עוד', שהיא עיוות של הקונצפט הברנרי, אם לא לקיבעון פרצפטואלי ותודעה דלה כגון 'שני חיי יעקוב'?), טמון כאן גם גורם נוסף — שהוא מחוץ לוויכוח ביקורתי ממש — גורם אשר ככלות הכול הוא היוצר את הרדידות הספרותית והעוני הלשוני — כישרון ספרותי דל פשוטו כמשמעו, ולכל היותר כישרון מאניפולאטיבי מסוים, ליצור רעש תיקשורתי של 'גיבורי תרבות', אשר בו הז'אנר והאכסהיביציוניזם המופגן אמור ליטול את מקומה של סיפורת מרובדת כראוי, שצריכה להימדד על-פי נורמאטיביות של ביקורת הספרות, ולא על פי אפקט הסבל שגורמים גיבורי הרומאן לעצמם. אין משתמעת מזה סימטריה ברורה ומוחלטת בין כישרון לבין ז'אנר שמסמניו הפנימיים והפוטנציאל הגלום בו הם כהכרח ובכל תנאי לחיוב, בבחינת ז'אנר המקנה למשחמשים בו כנפי איקארוס (וכאן בעצם השגגה שהובילה את מספרי הדור השלישי של הז'אנר להזדקק לו) — כלל וכלל לא. במידה רבה עיסוק לנו כסוג-ז'אנר משומש ובאנאלי כמעט כמו

לכמה שורות מבדחות במדור 'דג הדין'. יחס ממשי, בדיקה מידגמית של טכסט, ודיון רציני בהתוויות חתכי אורך ורוחב שלו, יעידו כאן על המבקר המולך שולל בעיקבות מערכת ספרותית מדומה (מיקרהו הקלאסי של דן מירון במגעיו עם לבטים חדשים!). יודגש כאן שוב ושוב: איכות ה"סביבה" הספרותית הקיימת (אשר סמו ובוצ'ן וכו' אולי אינם חשים מחוייבות כלפיה

— ואיזכור המחוייבות הזאת נהפכת מדרך-הטבע לתפקיד בלתי-נעים של המבקר) יוצרת את הכרחיותה של התגובה הביקורתית.

הרומאן 'מימים ימימה' מבשר גם הרחבה מסוימת של הבסיס העלילתי והסוציולוגי הצר — מן הצעיר הבודד עובר בוצ'ן באופן חגיגי ומיותר אל ה"זוג הבודד". המסמנים

הסוציולוגיים של זוג ממעמד בורגני נמוך היו מתקבלים כאן בסיכומו-של-דבר כאוטנטיים למדי אילו הסתפק המספר בכך ולא הרחיק לעסוק בהנאה יתירה בכל מיני סטיות עלובות ולא מרשימות במיוחד ("לא פעם, כשראשה היה מונח על ברכיי הייתי אומר לה לפתוח את הפה ולעצום עיניים והייתי יורק אל תוך פיה") וגם בכך היה אפשר (אולי) להסתפק, אילמלא הרחיק מספרנו עוד והתעקש להקנות לסטיות גיבורו ממדים אוטוריים-ארכיטיפיים, בבחינת קדוש שמי-פה ומי-רגליים שלו הם כמי הירדן.

(העיניים מעיקרו אינו מצוי, כפי שהוטעו רבים לחשוב, בפריעתה של איזה נורמאטיביות מוסרית, שהרי אילו שקד בוצ'ן לקיים מערכת נורמטיבית מוראליסטית פנימית לשיפוט ה"תופעה" אותה הוא מתאר, ממילא היו כל הממדים של הרומאן אחרים וכל מערכת השיפוט הביקורתית היתה שונה מראש, אלא

שלקיים מערכת מעין זו, על חיבת-התהודה האופיינית לה, רחוק מיכולתו ומעוצם-כוחו" של בוצ'ן, מה גם שמערכת נורמטיבית מכל סוג היתה מאירה באור עלוב את מעשי הגיבור ועלילותיו, והרי המטרה העיקרית של המספר היא להקנות לעליבות זו של גיבורו עוצמה). ייקל על המבקר לסכם את הדיון בטרם הותחל:

אין לפנינו אלא טכסט משומם-נפש ומדכדך (בהנחה מיוסדת מראש שהוא אותנטי) ועלוב (באשר איננו אותנטי) והמשך המקרא בו אינו אלא איבוד ספרותי לדעת בתוך בוץ מילולי וסמאנטי רדוד, כמין חזרה עצמית מתלהמת על

(וגם הוא לא מדויק במיוחד) של התופעות החיצוניות, דהיינו שהם באמת חשים בדירות ובאמת מסתגרים בחדר וכיוצא בזה מאפייני-חוץ של חוויה אותנטית-אישית; אבל הנקודה המכרעת היא שלא חוויה זו ולא חוויה אחרת תוביל ותבטיח איזה פרי ספרותי משמעותי — אין אימנציה בין החוויה לבין "תוצאה ספרותית איכותית".

לעינינו בכללותו היבטים מכרחים למדי — ויש לדחות כשתי ידיים קונצפט אישי האומר שכל אדם המסתגר לפרקים עם ספרים ממתכון בדוק המוגש ב'החיים כמשל' אכן עובר חוויה של בדירות אוטורית, והרי זה כאילו אמרנו שאדם ששערו לבן וקמטים במצחו הוא סופר. ובאותו עניין עצמו — אמידת האוטנטיות של החוויה העוברת על סופרים כבוצ'ן וכגון בוצ'ן נראית לא פעם מפוברקת למדי, ועל כל פנים חמקמקת. אבל אין זה מעינינו של המבקר — הטכסט הספרותי הוא העומד כאן לדיון, הגם שמטבע הדברים מבקשים הגבולות להיטשטש.

ההיבט הראוי כאן לדיון אינו סמו או בוצ'ן — כי כל החוויה של הממשות שלהם עוסקת ברדידות רבה וממילא כל היגד ביקורתי העוסק בסוג זה של מאטריה ניבון למסע בתוך הוויה קלושה ומימית. היבטים אלה נוגעים באופן בלתי-נעים למדי בסוג המימוש שקיבלה ספרותו של בעל-הנוסח. כל סיפורי המסעות האמורפיים בבחינת קולב שתולים בו הרהורים מימיים וסברות-כרס על דם, אדם ואדמה, וידויים של חדר-מיטות, התייצבותו האנאלית של בעל הדבר עצמו כמין נביא מוכיח סקסואלי שידו רבה לו בהלקאת ריבות פותות, וכיוצא בזה, מציבים אותו במודרג לא רם במיוחד, הוזה בכללותו עם המקום בו ניצבים ממשכיו מדור שלישי. אין על המבקר אלא לנקוט חומרה למראה המפולת הפנימית המאיימת על הנוסח, ולהצביע בצער על נטישת המשכו של קאנון משמעותי (פרקים מעטים מתוך 'על מצבו של האדם' חלק ב', שפורסמו מכתבים כיוון נכון וערכי שננטש).

יותר מאשר קווי-מיתאר עבים מקשרים בין תופעה כגון 'מכתבי חבצלת' לרומאן 'מימים ימימה' של בוצ'ן, בבחינת הזרוע סופה יקצור רוח. כפי שכבר נרמז, הרומאן עצמו על מימדי הנפח הממשיים והמדומים שלו אינו ראוי אלא

המקצועי של הפסיכולוג ושל הפסיכיאטר. אספקט זה מוכיח לא רק פיקפוק בעצם הקאנוניזאציה של הרומאנים האמורים, אלא גם ובעיקר מה נטלו בעצם בוצין וסמו ממורס ורבים. אין ספק שעל קריאה כה שטוחה ופשטנית של הפאראדיגמה שלהם הם "ראויים למלקות". כל מקרא במיגורי הסיפורת היותר משמעותיים של שדה יוכיח עד כמה אלו מתוכמחים ומוכנים מבחינתה של ספרות. עד כמה עמוק ומפתיע (ולא רק בהקשרה של תקופה, היינו 1957, שנת ההופעה של 'החיים כמשל' ו-1967, שנת ההופעה של 'על מצבו של האדם', אלא גם במקרא שהוא בכחינת נכון לעכשיו) השימוש במטאפורה ובארמוז, עד כמה מדויק ומורכב השימוש הפנימי באירוניה, למרות שעל פני השטח מבטל שדה את ערכם של אלמנטים אלה וה'סוכרניות' שלהם. "על פני השטח" של 'החיים כמשל' העמוסים, למשל, איכויות דוקומנטאריות כגון שנאה בלתי-נוצרית לחלוטין כלפי מבקרים יהודים ומעשי פיתוי של ילדות על גג ירושלמי איזוטרי, באו לא פעם להסתיר גבישיות של משמעות, של מושג ושל סמל, ולפעמים הארה של חוויות בעלות קונטמפלציות איזוטריות. אין ספק: גם בוצין הולך שולל, וכל אשר כתב מוכיח שהמאטריה שלו מורכבת כולה מן המימדים החיצוניים והשיכבה העליונה, כל אשר אינו אלא "על פני השטח" של 'החיים כמשל'. ולמאגר הסיפורת הקיים לא נוספו אלא פריסת תולדה של מגאלומאניה אישית, כישרון ספרותי דל, יכולת סלקטיבית ואמללה ותוכנה ספרותית השואפת אל נקודת האפס המוחלט; כל זה יוצר תערובת שלמראה יציהיב גם נייר נטול-עץ.

אותו תיאור ואותו מישגל ואותה סטייה שכבר קראנו ומצינו בחמישה-שישה עמודים שנקרא באופן מידגמי. מסת-הכוח הפנימי של התיאור, העוצמה הטמונה בו כל-כך מועטת, עד שלפרקים תוהה הקורא אם אין לפנינו פארודיה (כפולה!) על הרצינות הקדושה המאפיינת את הנוסח.

מימדי ההטעיה העצמית

בנקודה זו אפשר וצריך לסגור את הדיון. אלא שלעינינו ה"מימוש הספרותי" של הדור השלישי ל"סיפורת הווידוי" שלנו נוגע עוד היבט עקרוני אחד, שאין לעבור עליו לסדר-היום. מקרא נוסף ברומאנים שהוציאו ממשיכי דרכו של שדה יוצר איצבוע על תופעה מזוהה של צימצום, ואף שאיפה סמויה לכיטולה של מערכת אמנותית בעלת ממדים וקיום עצמאי — והדברים מקושרים לשבירת התפישה של סיפורת כמערכת וכתחום קדול לעצמו המצריך חוקיות משלו, עבודת ריבוד, עיבוי, בינוי של מערך משמעויות ומשמעויות-על בצד תהליך מקביל של סלקציה ואלמינציה. קודכס חוקים "עצמאי" של גיבור (בהנחה מיוסדת מראש שיש לקודכס הזה ערך) אינו רלאטיבי, אינו בא במקום ואינו תופש את מקומה של חוקיות אמנותית, וגם זה סוג של המרה ובלבול-מערכות המאפיין את הקוורום המוזכר. הכול מצטמצם לכדי וידוי פרוץ ומתלהם, והתלהמות זו באה להחליף כל מערכת וריבוד, וזו קביעה ביקורתית עקרונית לגבי תהליך איפוס כל מימד אפשרי של "ארטיפאקט". ספרותם של מספרי הדור השלישי הנ"ל אינה אלא אכסהיביציוניזם "אוניסטי" אשר מקומו לא יכירנו בהקשרה של סיפורת ערכית, אלא כראוי למיבחנו

*** ד. מירון, "על גבולות הכנות לשמה", ידיעות אחרונות, תרכות ספרות אמנות, 17.6.1983
 **** על כך עמדתי בסידרת המסות "טווח ההישג האפשרי בפרחה כת שנות השישים בספרותנו" — מעריב, גיליונות פסח תשמ"ג

* יעקב בוצין, מימים ימימה, רומאן. ספריית הפועלים, 1983
 ** כרוך קורצוויל, "האוטוגרפיה של פ. שדה", מתוך חיפוש הספרות הישראלית, הוצ' אונ. בראילן